

VOJNA V SLOVENIJI 1991 IN SUN CUJEVA TEORIJA ZMAGE BREZ PRELIVANJA KRVI

Dogajanja v drugi polovici osemdesetih let prejšnjega stoletja so zaznamovale velike svetovne družbene in politične spremembe. Val demokracije, ki se je širil po vzhodnoevropskih državah, od Nemške demokratične republike do nekdanje Sovjetske zveze, je zajel tudi našo skupno državo. Politično-ideološki razkorak med severnimi in južnimi republikami je postajal vse večji, vse večje pa so bili tudi zahteve po političnem pluralizmu in težnje po decentralizaciji na eni strani ter velikosrbski nacionalizem na drugi strani. Da je vprašanje odnosa Slovencev do skupne države neodložljivo in da je treba nekaj narediti, je postalo jasno že leta 1986 po srečanju slovenske intelektualne opozicije pod vodstvom dr. Pučnika s srbsko opozicijo, katere vodja Dobrica Ćosić je predstavil prvo različico srbskega memoranduma oziroma velikosrbskega programa o Jugoslaviji, ki je navzoče šokiral, ker v njem ni bilo več »prostora za Slovence« (Pesek, 2007, str. 43). Ne glede na vse napore slovenske politike v naslednjih letih, da bi prišlo do mirne odcepitev Slovenije od nekdanje države, se to ni uresničilo.

Vojna v Sloveniji leta 1991 je bila po marsičem zelo posebna in lahko bi rekli tudi unikatna. V podporo tej trditvi naj navedem nekaj dejstev. Slovenija je bila napadena po razglasitvi neodvisnosti, torej kot samostojna in suverena država. Jugoslovansko vodstvo je vztrajalo, da gre za urejanje notranjih zadev. Trajala je deset dni. Po podatkih Rdečega križa je vojna zahtevala 65 žrtev, in sicer sedem med domačimi civilisti, osem med pripadniki TO, deset civilnih žrtev med tujci, štiri med miličniki in 36¹ med pripadniki JLA (Pesek, 2007, str. 457).

Poznamo različne opredelitve vojne. Clausewitz je vojno opredelil kot nadaljevanje politike z drugimi sredstvi². Kvantitativne opredelitve vojno razlikujejo od oboroženega spopada po dveh temeljnih značilnostih, in sicer,

---

1 Ob svoji smrti je bil kap. Anton Mrlak uradno pripadnik JLA, ki se je dogovarjal o prestopu v TO. Ministrstvo za obrambo RS je leta 1993 izdalo mnenje, da se lahko njegov status izenači s statusom pripadnika TO, leta 2000 mu je bil priznan status padlega za samostojno Slovenijo (Wikipedija, 23. 10. 2017).

2 Carl von Clausewitz (2004): O vojni, Studia humanitatis.

da mora biti v opazovanem letu ubitih vsaj tisoč udeležencev oboroženih spopadov in da mora biti v oboroženih bojih eden od udeležencev država s svojimi silami (vojsko, policijo), medtem ko je nasprotnik lahko druga država ali organizirana politična skupina (ali gibanje), ki se z orožjem bojuje za politične cilje (Kaldor in Basker, 1997, v Žabkar, 2003, str. 102). Nuechterlein³ zagovarja trditev, da gre država v vojno vselej, ko so ogroženi njeni vitalni interesi oziroma ko gre za preživetje naroda in je za to pripravljena uporabiti vsa razpoložljiva sredstva.

Strinjati se moramo, da vojna v Sloveniji ne izpolnjuje kvantitativnega merila. Vendar pa so bili z napadom JLA na Slovenijo ogroženi njeni vitalni interesi in zato je Slovenija uporabila vse razpoložljive vire, tudi oborožene sile, da bi obranila samostojnost, suverenost in ozemeljsko celovitost. Rezultat uporabe oboroženih sil je bila zmaga.

Ključna dilema pri tem je, ali bi Slovenija plebiscitarno odločitev slovenskega naroda lahko zavarovala tudi brez uporabe oboroženih sil in ali bi v vsiljeni vojni lahko zmagala tudi brez boja. Zahteve po demilitarizaciji Slovenije v 80-ih letih so bile namreč del programov določenih političnih strank in v primeru, da bi jim to uspelo, bi se lahko zgodilo, da Slovenija v odločilnem času ne bi imela na voljo enega ključnih instrumentov moči, tj. oboroženih sil.

Z analizo dogajanj pred in med vojno v Sloveniji bom skušal pojasniti zgornjo dilemo in na podlagi tega predlagati možno smer nadaljnjega razvoja Slovenske vojske.

1. Demilitarizacija Slovenije

V krogih znotraj ZSMS in revije Mladina se je krepilo razmišljanje o demilitarizirani Sloveniji kot protiutež močni, vplivni in dragi JLA. Samo od aprila do avgusta 1988 je bilo objavljenih 1354 člankov, ki so bili negativno naravnani zoper JLA (Pesek, 2007, str. 396). Za slovensko vojsko se je pozneje zavzemal tudi DEMOS. V okviru tega je Janša v 95. številki Nove revije objavil zapis o potrebi, da bi Slovenci služili vojaški rok doma, v slovenski vojski, in da imajo tudi drugi v Jugoslaviji pravico do svojih obrambnih sil. Pri tem je poudaril, da bo Slovenija kot uveljavljena država ob popuščanju napetosti v svetu in v primeru oblikovanja združene Evrope, lahko vojsko odpravila oziroma zmanjšala na simbolični obseg (Janša, 1990, v Pesek, 2007, str. 396).

Rahlo streznitev, ki je imela za posledico tudi ukrepanje predsedstva RS,

---

3 Drew M. D., Snow D. M. (2006). Making Twenty-First-Century Strategy (str. 33–36).

je nedvomno prinesel sklep zveznega predsedstva na predlog armade o varnem skladiščenju orožja, ki je štabom TO nalagal predajo orožja in streliva v skladiščenje v objekte JLA. Zaradi tega sklepa je slovensko vodstvo v tajnosti angažiralo in reaktiviralo Manevrsko strukturo narodne zaščite (Pesek, 2007, str. 400). Političnih strank to nikakor ni odvrnilo od nadaljnje razprave o demilitarizaciji. Ta se je nadaljevala tudi ob pripravi ustavnih dopolnil v zvezi z ugovorom vesti, katerega predlagatelj je bila ZSMS-LS. Razprava o ugovoru vesti in o tem, kje naj bi Slovenci v prihodnje služili vojsko, je pravzaprav ves čas potekala v zvezi z razorožitvijo družbe. Zagovorniki demilitarizacije so svoje stališče zagovarjali s tem, da se domovina ne brani samo z vojsko in da je optimalna kombinacija za proces osamosvajanja tudi začetek procesa razorožitve Slovenije. Predlagatelj je tudi trdil, da bi vzpostavitev lastnega vojaško-obrambnega sistema pomenil ne samo izredno ekonomsko breme, ki si ga Slovenija v tisti fazi razvoja ni mogla privoščiti, ampak tudi oviro za poznejšo razorožitev družbe (Pesek, 2007, str. 406). Nekateri delegati so se sklicevali na predvolilne obljube in demilitarizacijo v krajšem ali daljšem časovnem obdobju (Mancini), zahtevali so takojšnjo razorožitev Slovenije in zagovarjali svetovno mirovno politiko oziroma politiko miru (Šuklje). Nekateri so dvomili v razorožitev (Magajna) in opozorili na posledice samorazorožitve v razmerju države do drugih držav in pozvali k realizmu (Peršak), ter trdili, da ni pravi čas za demilitarizacijo (Voljč) in zagovarjali vojsko kot »konstitutivni element države« (Toplak). Drugi so poudarjali, da bi bila Slovenija veliko močnejša, če vojske ne bi imela, saj da je za napadalca veliko hujša zadrega, če napade goloroko ljudstvo (Božič), in za zgled postavljali Islandijo in Kostariko, ki nimata vojske (Jaklič).

Mirovniška skupina, zbrana okrog Hrena, je jeseni 1990 predstavila predlog Slovenije brez vojske v petih letih. Pogoja za to pa sta bila, da armada zapusti Slovenijo v enem letu po plebiscitu in preoblikovanje obrambne industrije. ZS in ZSMS-LS sta vse bolj poudarjala mirovništvo in zahtevala Slovenijo brez vojske ter vključitev tega v ustavo (Plut). S konceptom demilitarizacije se je strinjal tudi Janša, vendar je zahteval, da se ta izvede postopoma. V začetku leta 1991 sta ZS in LDS (prej ZSMS-LS) predstavila Deklaracijo za mir, ki so jo podpisali vsi člani Predsedstva RS razen Omana. Janša je bil nad tem ogorčen, zato je v internem pismu članom predsedstva in IS RS izpostavil vprašanje državne varnosti kot usodno za slovensko osamosvajanje (Pesek, 2007, str. 419). Zanimivo pri tem dogajanju je, da se je vzporedno s polemiko o demilitarizaciji zgodil prvi postroj »slovenske vojske« v Kočevski reki, izvajal se je moratorij na služenje vojaškega roka in predajo evidenc o nabornikih JLA, sprejemal proračun za obrambo ter zakon o obrambi in zaščiti in da je začela služenje prva generacija nabornikov v UC v Pekrah in na Igu.

2. Preobrat in vojna v Sloveniji

Sredi maja 1991 je bil v Poljčah pomemben sestanek, po njem pa 37. seja predsedstva RS. Kot je ugotovila R. Pesek (2007, str. 447), je »na tej seji prišlo do svojevrstnega zavedanja in ovedenja resnosti situacije in prevzemanja polne odgovornosti za projekt osamosvojitve, vključno z morebitno posledico oboroženega odpora oz. obrambe ter zavarovanja plebiscitarne odločitve«. Ob nedelovanju zveznih oblasti sta se na zvezni ravni namreč vse bolj krepila vpliv armade in srbskega vodstva. Govorilo se je celo o uvedbi izrednih razmer oziroma državnem udaru. V takšnih neugodnih razmerah se je mirna razglasitev slovenske samostojnosti zdela vse bolj vprašljiva. Na sestanku v Poljčah je zato Janša predstavil smernice za obrambo Slovenije v šestih možnih različicah odpora glede na šest možnih oblik agresije na Slovenijo ob razglasitvi samostojnosti, ki jih je predsedstvo na seji sprejelo. Sprejem teh smernic je bil pozneje ključni dejavnik za delovanje ob dogodkih v Pekrah, ki so se zgodili samo šest dni po seji predsedstva.

Kljub vsemu temu in vedno slabšim razmeram v Jugoslaviji ter vse večjim pritiskom JLA glede spoštovanja zvezne zakonodaje, predaje evidenc o nabornikih in napotitve nabornikov na služenje v JLA, je bilo še naprej precej posvetov in pobud o demilitarizaciji. Školč je na primer konec maja 1991 predsedniku predsedstva RS celo poslal zahtevo za zaprtje UC v Pekrah in na lgu z utemeljitvijo, da »je boljši slab mir, kot dobra vojna« (Pesek, 2007, str. 450). Splošno prepričanje, da JLA ne bo posredovala, se je nadaljevalo tudi po poročanju vodje Varnostno-obveščevalne službe MORS, da bodo zvezne oblasti z veliko verjetnostjo z JLA poskusile nasilno preprečiti osamosvojitve Slovenije, saj je zagotovilo, da armada ne bo posredovala, dobil tudi Drnovšek od gen. Kadijeviča.

Razglasitev neodvisnosti Slovenije naj bi bila 26. junija, dejansko pa je bila izvedena dan prej, kar je bila državna skrivnost. Razlog za to je bil, kot se je izrazil Kacin, »v želji, da se svečano razglasi državo Slovenijo in zamenja stare simbole z novimi. Potem pa, ko se začne odvijati črni scenarij, pojasnjevati za kaj gre.« (Pesek, 2007, str. 454). 27. junija je predsednik IS RS prejel pisno obvestilo gen. Kolška, da bodo enote 5. vojaškega območja prevzele vse mejne prehode in zavarovale državno mejo SFRJ. V obvestilu je poudaril, da pri izvajanju naloge pričakujejo polno podporo organov oblasti in opozoril, da bodo nalogo brezpogojno opravili, kar pomeni, da bodo ravnali po pravilih bojne uporabe enot. Enote 13. korpusa s sedežem na Reki so to nalogo opravile že 26. junija in zavarovale mejne prehode od Sežane do obale.

Na dan nastopanja enot JLA je predsedstvo RS na predlog Janše sprejelo

določitev o uporabi bojnih sredstev oziroma da se bo slovenska vojska z orožjem zoperstavila JLA. Vzpostavljen je bil vojni kabinet in kot je pozneje ocenil Rupel, »je slovensko vodstvo takrat dobro delovalo« (Pesek, 2007, str. 457). Isti dan je na sedežu LDS potekala burna razprava o tem, kdo je kriv za začetek agresije. Školč je celo že imel napisan razglas, v katerem je zahteval odstop Peterleta in Janše, češ da sta nesposobna in da sta zavajala slovensko javnost, da ne bo vojaškega spopada. Prav tako je zahteval, da se obsodi groba kršitev človekovih pravic s strani TO, ker za barikade uporabljajo civilna vozila... (Slivnik, 1991, v Pesek, 2007, str. 455). Do objave razglasa na posredovanje Šetinca ni prišlo. Dva dni pozneje, na tajni 22. izredni seji vseh zborov Skupščine RS, so vse politične stranke obsodile agresijo na Slovenijo ter jasno izrazile podporo oboroženim silam in pripadnikom MNZ. Predsednik predsedstva RS Milan Kučan je takrat tudi jasno povedal, »da se na tej točki Slovenija ne želi in ne more umakniti« (Pesek, 2007, str. 459).

3. Sklep

Kitajski taoistični bojevnik, strateg in filozof Sun Cu⁴ je vojno in vojskovanje obsojal. V skladu s tem je kot največji dosežek vojskovanja štel zmago, izbojevano z najmanjšimi možnimi človeškimi žrtvami in materialno škodo. Njegova vodilna misel je vedno bila »zmagati brez boja je najbolje« in da »najboljši niso tisti, ki zmagajo v sleherni bitki, temveč tisti, ki sovražnika podjarmijo brez boja«. Oboroženi boj je vedno navajal kot poslednje sredstvo in poudarjal, da je vojskovanje treba zmanjšati čim bolj je mogoče. Končni cilj njegove strategije nikoli ni bil spodbujanje vojskovanja, temveč je temeljil prav toliko na vedenju, česa naj ne počnemo in kdaj naj tega ne počnemo, kot na vedenju, kaj naj naredimo in kdaj naj to naredimo, da bo uspeh zagotovljen.

Ali so te misli mojstra Suna vodile tudi politično vodstvo Republike Slovenije v času osamosvajanja, je na podlagi prej povedanega težko pritrđiti. P. Balant (2006) navaja, da »je Slovenija svojo samostojnost dosegla z nenasilnimi, pravnimi, političnimi, informacijskimi sredstvi in prizadevanji«, kar sicer res drži, vendar samo do takrat, ko se je začel oboroženi spopad. Slovenija se je očitno trudila doseči sporazum s Srbijo in drugimi republikami, ki bi bil sprejemljiv za vse. Slednje je poudaril tudi Kučan v pogovoru za RTS (Pogovor s prvim predsednikom, 2015), ko je povedal, da se je »takrat zavzemal za koncept razdružitve«, s čimer bi Slovenija ohranila vse, kar bi ji koncept odcepitve⁵ vzel. Srbsko politično vodstvo se je po drugi strani na različne

---

4 Žabkar (2003) v knjigi Marsova dediščina navaja, da je pravo ime Sun Cuja Sun Cu Vu ali Sun ci Vu (6.–4. st. p. n. št.).

5 Kučan: "Takšna rešitev nam je bila celo ponujena z zakonsko rešitvijo znotraj tedanjega

načine trudilo izzvati slovensko stran in spodbuditi nasilno akcijo. Začelo se je z izjemno ostro retoriko Miloševića na mitingu bratstva in enotnosti v Beogradu, da »bodo Srbi zmagali v boju proti združenemu sovražniku iz tujine in države« ter »sporočamo jim, da se ne bojimo, da gremo v vsako bitko s ciljem, da zmagamo.« (Pesek, 2007, str. 24) in nadaljevalo z obsojanjem podpore slovenskega predsedstva procesu proti četverici in kosovskim rudarjem. Še zdaj se zelo dobro spomnimo Miloševićevih besed: »Ne čujem dobro, ne čujem dobro!« in zagotovila, da bodo zaprli in kaznovali vse, ki so izkoristili ljudi za manipuliranje s političnimi cilji proti Jugoslaviji (Pesek, 2007, str. 25). Nadaljevalo se je s poskusom razorožitve TO, napadom na RŠTO in različnimi mitingi resnice, bojkotom slovenskega blaga ter drugimi pritiski, vendar jim provokacija ni uspela in do tu je ugotovitev P. Balantove pravilna. Slovensko vodstvo je tudi vzpostavitev MSNZ po razorožitvi TO izvedlo z dobro pripravljeno skrivno akcijo (Kladnik idr., 2011, str. 8), saj ni želelo, da bi to pri JLA sprožilo oboroženi spopad. Ob zavedanju resnosti položaja je ob pripravah na napad JLA skupaj s Hrvaško neposredno pred napovedano osamosvojitvijo obeh republik pripravilo tudi skupni načrt obrambe Slovenije in Hrvaške. Do izvedbe načrta ob začetku vojne v Sloveniji sicer ni prišlo, ker je bil hrvaški predsednik odločno proti temu, navkljub zahtevi takratnega hrvaškega obrambnega ministra Špeglja, da je treba Sloveniji pomagati (Pesek, 2007, str. 335).

Slovenija je torej ne glede na vse napore, da osamosvojitve izpelje po mirni poti, v času, ko so bili ogroženi njeni vitalni interesi, lahko bi rekli celo preživetje, le morala poseči po skrajnih ukrepih in se v obrambo državnosti z oboroženimi silami postaviti po robu enotam JLA. Tega v tistem odločilnem času ne bi bila sposobna, če bi se kazalec na tehtnici razoroževanja pred razglasitvijo osamosvojitve odločno nagnil na stran zagovornikov demilitarizacije. To so ob učinkovitem odporu slovenskih oboroženih sil končno spoznali tudi njeni zagovorniki, Kopač pa je celo priznal, da »mu je žal za vsako protitankovsko granato, ki je Janša ni mogel kupiti« (Pesek, 2007, str. 457).

Vprašanje, ki si ga danes zastavljamo, je, kaj smo se iz tega obdobja naučili, kar bi nam lahko pomagalo pri razvoju in oblikovanju oboroženih sil za prihodnost. Danes delujemo v drugačnem okolju, smo del zaveznitva, znotraj katerega imamo določeno odgovornost do kolektivne obrambe in delujemo na MOM po vsem svetu. Vprašanje je tudi, kako se v tem kontekstu odraža

---

sistema. Toda Slovenci bi v tem primeru odšli kot narod brez zgodovine, brez pravice do sodelovanja v sukcesiji, brez pravice do nasledstva meddržavnih pogodb, ki jih je podpisala Jugoslavija in so bile za nas pomembne, med drugim tudi pogodb, ki so določale in zagotavljale našo mejo." ("Pogovor s prvim predsednikom", 2015)

koncept vojaške strateške rezerve, ki nedvomno temelji tudi na izkušnjah osamosvojitvene vojne⁶. Vprašanje je, ali koncept zagotavlja dobro podlago tudi za kolektivno obrambo in delovanje naših enot na mejah zavezništva ali na MOM.

Kot je v svoji knjigi v zvezi z vojno v Sloveniji zapisal Špegelj (2001, v Pesek, 2007, str. 469), je »tako organizirani obrambi absolutno ustrezala teritorialna vojna, strukturirana po času, prostoru in vrstah delovanja, kar je v spopadu dalo odlične rezultate«. Kolšek (2001, str. 167) temu dodaja, da je bilo v spopadih z oklepnimi enotami JLA ključno to, da so enote TO zlahka izkoristile prednosti domačega terena, značilnosti gorsko-planinskega zemljišča ter (zahvaljujoč močni propagandi) podporo in pomoč prebivalstva. Takšne razmere je pri kolektivni obrambi ali na MOM težko pričakovati, kakor tudi to, da bi s srednjimi mehaniziranimi enotami doma dosegli podobne rezultate, kot so jih enote TO in MNZ med osamosvojitveno vojno. Bi pa to lahko dosegle lahke, zelo premične in premestljive enote s kratkim odzivnim časom, vrhunsko opremljene in usposobljene, sposobne samostojnega delovanja v različnih okoljih (360°). Takšne enote bi lahko vključili v Natovo VJTF-strukturo, z njimi delovali na MOM in zagotovili dobro podlago za razvoj enot za potrebe obrambe domovine. Ne nazadnje takšne enote vsi zelo spoštujejo, kar zagotavlja tudi odvratalno funkcijo, ki je izjemnega pomena tudi pri uporabi politično-diplomatskih instrumentov moči, kajti kot je poudaril ameriški obrambni minister Mattis⁷, so ameriški diplomati najučinkovitejši takrat, ko imajo podporo verodostojne vojaške sile.

4. Sklepno vprašanje

Verjetno ni neumestno vprašanje, v čem se današnje razmere razlikujejo od tistih v času osamosvojitvene vojne glede na zagotovljena finančna sredstva za razvoj in delovanje Slovenske vojske. Res je, da danes ne moremo govoriti o neposredni razpravi o demilitarizaciji družbe, potekajo pa stalne razprave o obrambnem proračunu ter vlogi in sestavi oboroženih sil, ki glede na občutno zmanjšanje proračuna v preteklih letih niti niso bistveno drugačne od Janševe ideje o »dolgoročni demilitarizaciji« (Pesek, 2007, str. 406). Janša je 1991 ob razpravi o Deklaraciji za mir navedel podatek, naj bi Slovenija leta 1990 v zvezni proračun prispevala 850 milijonov dolarjev, da pa stroški za slovensko vojsko ne bi smeli preseči 700 milijonov dolarjev (Pesek, 2007, str. 418). Če ta podatek primerjamo z obrambnimi izdatki danes, se nedvomno zastavi vprašanje,

---

⁶ Doktrina VSR je dodatnih 25.000 pripadnikov v enem letu.

⁷ <https://siol.net/novice/svet/zda-nikoli-ne-bodo-pristale-na-severno-korejo-kot-jedrsko-silo-452348>, dostop 28. 10. 2017 ob 11.04

kakšno vojsko si danes sploh želimo oziroma kakšno si glede na odobrena proračunska sredstva sploh lahko privoščimo, še posebej ob upoštevanju, da je bilo v proračunski postavki za obrambo za leto 1991 za TO predvidenih 3,63 % (Pesek, 2007, str. 438) proračunskih sredstev, zdaj pa manj kot 1% za zdajšnjo majhno, dobro opremljeno in vrhunsko usposobljeno Slovensko vojsko. Politično vodstvo RS in slovenski narod sta za uresničitev nacionalnih ciljev v različnih obdobjih osamosvajanja uporabila vse instrumente moči, od diplomatskih, informacijskih, socialno-kulturnih in ideoloških do moralno-psiholoških in geostrateških. Vendar bi bila njihova uporaba borna, če v odločilnem času slovensko vodstvo ne bi imelo na voljo vojaškega instrumenta moči. Oborožene sile so imele v času osamosvojitvene vojne ne glede na podrejeni položaj do takratne JLA ključno vlogo in so zavarovale plebiscitarno odločitev slovenskega naroda.

Naj razpravo končam z mislijo mojstra Suna, vedno aktualno za državno in mednarodno varnostno okolje, ki se navezuje tudi na znan Cankarjev citat iz drame Hlapci: »Narod si bo sodbo pisal sam!«. Mojster Sun pa je zapisal: »Vojaška dejavnost je pomembna za državo. Ker gre za območje smrti in življenja, za tao (pot) uničenja ali tao preživetja, je proučevanje vojaške dejavnosti nujno.«

5. Literatura in viri

- Balant, Petra, 2006, Pot Slovenije do osamosvojitve – med mirno rešitvijo in oboroženim spopadom. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kladnik, Tomaž (ur.), 2011, Vojaška obramba Slovenije 1990–1991. Ljubljana: Defensor.
- Kolšek, Konrad, 2001, Spomini na začetek oboroženega spopada v Jugoslaviji. Maribor: Obzorja.
- Kotnik, Igor, 2012, Upravljanje z instrumenti nacionalne moči. V: Sodobni vojaški izzivi, 14/3, str. 11-20.
- Nanut, Karlo, 2001, Zgodovinski pregled osamosvojitve Republike Slovenije, Ljubljana: Center vojaških šol.
- Pesek, Rosvita, 2007, Osamosvojitev Slovenije, Ljubljana: Nova revija.
- Sun, Cu, 1998, Umetnost vojne. Ljubljana: Ars Martialis.
- Žabkar, Anton, 2003, Marsova dediščina. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Stopar, Andrej, 2015, Pogovor s prvim predsednikom Republike Slovenije Milanom Kučanom. Ljubljana: MMC RTV SLO. Predvajano, 23. december 2015 ob 13.37.